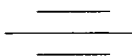

- IMRE RUBENNÉ (2007): A nyelvi kreativitás fejlesztésének lehetőségei alsó tagozatban. In: *Pedagógiai, pszichológiai és módszertani tanulmányok*. Szerk. Schmercz István. Élmény 94' Bt. Könyvkiadó, Nyíregyháza 151–160.
- IMRE RUBENNÉ (2011): A kreatív-produktív versmegközelítés alkalmazása kisiskolások körében (Kísérletek hagyományos versvehikulumok létrehozására). *Módszertani Közlemények 2*: 51–58.
- JENEI TERÉZ (1996): A kreatív produktív versmegközelítés alkalmazása az alsó tagozatban. *Módszertani Közlemények 1*: 17–22.
- KOVÁCS ZOLTÁN (1999): Vissza a vershez! *Tanító 8*: 15–16.
- PETŐFI S. JÁNOS – BENKES ZSUZSA (1992): *Elkallódni megkerülni. Versek kreatív megközelítése szövegtani keretben*. Országos Továbbképző, Taneszközfejlesztő és Értékesítő Vállalat, Veszprém.
- PETŐFI S. JÁNOS – BÁCSI JÁNOS – BENKES ZSUZSA – VASS LÁSZLÓ (1993): *Szövegtan és verselemzés*. Pedagógus Szakma Megújítása Projekt Programiroda, Budapest.
- PETŐFI S. JÁNOS – BÁCSI JÁNOS – BÉKESI IMRE – BENKES ZSUZSA – VASS LÁSZLÓ (1994): *Szövegtan és prózaelemzés. A rövidpróza kreatív-produktív megközelítéséhez*. Trezor Kiadó, Budapest.

DR. H. TÓTH ISTVÁN–RADEK PATLOKA
Károly Egyetem Filozófiai Fakultása
Prága

A metonímia és a szinekdoché sokszínű világában

(Gondolatok, tanácsok a nyelvi képek tanításához – 4.)

A **névátvitelek** (másképpen trópusok vagy nyelvi képek) másik nagy csoportjáról, a metonímiáról és a szinekdochéről lesz szó.

A névátvitelek másik fő fajtája (a metafora mellett) a **metonímia**, amely a fogalmak érintkezésén vagy ok-okozati kapcsolatán alapul.

Ez a nyelvi kép úgy kapcsolja össze a fogalmakat, hogy a beszélő átviszi az egyik fogalom nevét a másiknak a jelölésére, s az ebből létrejövő kapcsolat teremti meg a stílusképet, hoz létre hatásos névcserét.

A metonímia egyes fajtái a köznyelvben éppúgy jelen vannak, mint a költészetben.

a) Köznyelvi metonímiák: Tudja már az egész ház. A város is beszél?

b) Költői vagy művészi metonímiák

Boglyák hűvösében tíz tizenkét szolgálta
Hortyog, mintha legjobb rendin menne dolga;
(...) (Arany János: *Toldi*)

Megvizsgálhatjuk a metonímiákat, illetőleg metonimikus nyelvi képeket annak a figyelembevételével is, hogy milyen jellegű kapcsolat van, vagy rejlik a kifejező és a kifejezendő között, így több sajtósági típusunk.

a) Térbeli érintkezés: asztalt bont; beszél az egész falu;

S csendes a ház, ah de nincs nyugalma:

Fölveré azt szerelem hatalma. (Vörösmarty Mihály: *Szép Ilonka*)

b) Időbeli érintkezés: a tegnapok embere; a múlt égisze alatt;

Ne félj, hajóm, rajtad a Holnap hőse, (...) (Ady Endre: *Új vizeken járok*)

... álom nélkül álmodunk

Én s a magyar tanyák. (Ady Endre: *A téli Magyarország*)

c) Anyagbeli érintkezés: vasra verték; vastagon fog a tolla;

Megpendül egyszerre Izsák száraz fája,

Zengő szerszámokkal kíséri bandája, (...) (Csokonai Vitéz Mihály: *Dorottya*)

d) Ok-okozati érintkezés: jó tollú író; lecsapott az istenharagja (= villám);

Dicsvágy patalkja! ajkaim belőle

Sok boldogító mámort ittanak. (Petőfi Sándor: *Itt benn vagyok a férfikor nyarában...*)

A metonímia stilisztikai értéke elsősorban a névcseré révén és a képi jellegéből adódik.

Kipányválták a lelketem,

Mert ficánkolt csikói tűzben,

Mert hiába korbácsoltam,

Hiába üztem, hiába üztem.

Ha láttok a magyar Mezőn

Véres, tajtékos, pányvás ménet:

Vágjátok el a kötelét,

Mert lélek az, bús magyar lélek.

(Ady Endre: *Lelkek a pányván*)

A *szinekdoché*, ami együttérzést, veleérzést jelentő névátvitel, a metonímia származéka. Benne az alkotó az együttérzést, a veleérzést két fogalomnak a fölcserélésével éri el. Ezek lehetnek a *nem* és a *fajta*, a *rész* és az *egész*, az *egyes* és a *többes szám* fölcserélése, a *határozatlan számnév* alkalmazása a *határozott* helyett.

A köznyelv gyakran él ezzel a stílusesszüközettel, ugyanakkor a költői nyelvben a metafora és a metonímia erejével nem vetekedhet, mivel nincs olyan mértékű jelentéstöbblete.

A) Köznyelvi szinekdoché: bánatában félreáll a szája, lógatja a fejét, lekonyul a füle; ki győzi ezt a millió dolgot; jólesett a hegy leve (= a bor) stb.

B) Költői vagy művészi szinekdoché

a) A *nem* és a *fajta* fölcserélése

Addig rá sem értek szólni a kutyának.

Volt pedig a hídnál hat erős szelindek, (...) (Arany János: *Toldi*)

b) A *rész* és az *egész* viszonya (= a *rész* helyett az *egész* áll)

... de annyi itt a rossz nyelv, százan is kinyújtják lapátnak, hogy a mások becsületét hordják el rajta. (Mikszáth Kálmán: *A néhai bárány*)

c) Az *egyes* és a *többes szám* fölcserélése

Magára hagyták, egy magára

A gyáva népek a magyart; (...) (Petőfi Sándor: *Európa csendes, újra csendes...*)

d) A határozott és a határozatlan számnév fölcserélése

S az aszfalt szennén szertesét gurult
A Végtelen Fény milliom karátja. (Tóth Árpád: *Körúti hajnal*)

A szinekdoché a kifejezés képszerűbbé, változatosabbá tételében játszik szerepet. Alkalmazásakor a szó fogalmi terjedelme módosul, sőt meg is változhat; segítségével érezhetőbbé válik a kép.

Az éles szabályokban örvendeznek méltán, mert ők fejeket szednek;
Viadalhelyeken, véresen, sebesen, halva sokan feküsznek:
Sok vad s madár gyomra gyakran koporsója vitézül holt testeknek.
(Balassi Bálint: *Egy katonanének*)

A tanítást és a tanulást segítő feladatok

1. A metonímia főbb típusai a következők: *helyi, térbeli érintkezés; ok-okozati érintkezés; anyagbeli érintkezés; időbeli érintkezés*. A metonímia melyik főbb típusait ismered fel a következőkben?

*Az isten haragja megütött egy hajdút,
Vége lett azonnal, még csak nem is jajdult.* (Arany János: *Toldi*)

*(...) az ország megvadult s egy rémes végzetten
vigyorgott vértől és mocsoktól részegen.* (Radnóti Miklós: *Töredék*)

*Valaki az Értől indul el
S befut a szent, nagy Óceánba.* (Ady Endre: *Az Értől az Óceánig*)

*Boglyák hűvösében tíz-tizenkét szolgál
Hortyog, mintha legjobb rendin menne dolga; (...)* (Arany János: *Toldi*)

*Elért az Ősz és sűgött valamit,
Szent Mihály útja beleremegett, (...)* (Ady Endre: *Párisban járt az Ősz*)

S Kukoricza Jancsi célozza vasával. (Petőfi Sándor: *János vitéz*)

*A Föld nem tud futni,
Csak a Földnek népe (...)* (Ady Endre: *Ülj törvényt, Werbőczy*)

2. A szinekdoché főbb típusaiként tartjuk számon ezeket: *a nem és a fajta fölcserélése; a rész és az egész viszonya; az egyes és a többes szám fölcserélése; a határozatlan számnév alkalmazása a határozott helyett*. Állapítsd meg, hogy a szinekdoché melyik típusába sorolhatóak az alábbiakban felismert szinekdochés képek!

*Őklének csapásit sűrűn osztogatja:
Őmlik a vér száján és orrán a vadnak, (...)* (Arany János: *Toldi*)

*Az nem lehet, hogy annyi szív
Hiába onta vért,
S keservben annyi hű kebel
Szakadt meg a honért.* (Vörösmarty Mihály: *Szózat*)

*És kiverte szépen koporsószegével:
Fényes csillagoknak milljom-ezerével; (...)* (Arany János: *Toldi*)

*S a kancsók mélységes fenekére néztek,
S lett eltemetése fejökben az észnek; (...)* (Petőfi Sándor: *János vitéz*)

*Nem a tenger lámpatornya,
Mely felé küzd a száz vitorla.* (Arany János: *A vigasztaló*)

*Ha én sírok, a világ vére hull,
ha káromkodok, minden trón remeg (...)* (József Attila: *A legutolsó harcos*)

3. Magyarázd meg ennek a versnek a stilisztikai többletjelentését a metonímiáról és a metonímiás képekről szerzett ismereteid felhasználásával!

József Attila: *Tél*

*Valami nagy-nagy tüzet kéne rakni,
Hogy melegednének az emberek.* *Dalolna forró láng az égig róla
S kezén fogná mindenki földijét.*

*Ráhányi mindent, ami antik, ócska,
Csorbát, töröttet s ami új meg ép,* *Valami nagy-nagy tüzet kéne rakni,
Hisz zuzmarás a város, a berek...*

*Gyermekjátékot, – ó boldog fogócska! –
S rászórni szórva mindent, ami szép.* *Fagyos kamrák kilincset főlzaggatni
És rakni, adjon sok-sok meleget.*

*Azt a tüzet, ó jaj, meg kéne rakni,
Hogy fölmelegednének az emberek!*

4. Vizsgáld meg a következő szakaszt a stilisztikai formák szempontjából! Ismertesd a meglátásaidat!

*Olyan az emberi nem, valamint a levél a faágon,
Földre zilálja a szél, de megint új sarja rügyedzik
A viruló erdőn, ha közelg a tavasz fuvalása,
Így pusztul az egyik fajzat, s más lép a nyomába.* (Homérosz: *Íliász* – Fordította: Devecseri Gábor)

5. Emeld ki ennek a novellarészletnek azokat a nyelvi eszközeit, amelyek az idézet stílus-többletét biztosítják!

Az ekevas: az élet. Mi lenne az emberből, ha nem volna többé ekevas, mi lenne, ha nem teremne meg többé a rónák piros szemű búzavetése, ha az a búzaszem, amelyik áldást és boldogságot terjeszt az egész világra, kiveszne? Hová menekülne a kenyér nélkül maradt Ádám, ha a mostani aranykalászos rónaságokon nem fogadná más, csak a sívó homok s a pusztai kósa szél?... Az ekevas: az élet. Becsüljük meg az ekevasat! (Krúdy Gyula: *Ifjúság*)

IRODALOM

- H. TÓTH ISTVÁN 1993: *A stílus* (Munkáltató tankönyv az általános iskola 8. osztálya számára). Alkotó-szerkesztő: Zsolnai József. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- H. TÓTH ISTVÁN 1997: „Az olvasás: felfedezés” – *Egy korosztály irodalomértésének alakulása*. Kandi-dátusi értekezés. (Témavezető: dr. A Jászó Anna tanszékvezető főiskolai tanár). MTA Doktori Tanácsa, Budapest
- H. TÓTH ISTVÁN–RADEK PATLOKA 2009: *Kettős tükrök*. (A stilisztikáról magyarul – a magyarról stílusosan.) Károly Egyetem Filozófiai Fakultása, Prága
- KEMÉNY GÁBOR 2002: *Bevezetés a nyelvi kép stilisztikájába*. Tinta Könyvkiadó, Budapest
- R. MOLNÁR EMMA–VASS LÁSZLÓ 1989: *Stilisztikai ábécé a magyar nyelv és irodalom tanításához*. Módszertani Közlemények Könyvtára, Szeged
- SZABÓ ZOLTÁN 1998: *A magyar szépirói stílus történetének főbb irányai*. Corvina, Budapest
- SZATHMÁRI ISTVÁN 1994: *Stílusról, stilisztikáról napjainkban*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- SZATHMÁRI ISTVÁN 1998: *Stilisztika és gyakorlat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- SZATHMÁRI ISTVÁN 2004: *Stilisztikai lexikon*. Tinta Könyvkiadó, Budapest
- SZENDE ALADÁR 1992: *A magyar nyelv tankönyve középiskolásoknak*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- SZIKSZAINÉ NAGY IRMA 1994: *Stilisztika*. Trezor Kiadó, Budapest
- SZIKSZAINÉ NAGY IRMA 1999: *Leíró magyar szövegtan*. Osiris Kiadó, Budapest
- ZSOLNAI JÓZSEF 1988: *A nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelési program tananyagterve (tanterve) az 5–8. osztály számára*. Törökbálinti Kísérleti Általános Iskola, Törökbálint – Budapest

---

DR. MAJOR FERENCNÉ
ny. főiskolai docens
Budapest

Hazai szerzők új angol nyelvkönyvsorozatáról

Napjainkban munkájukból adódó számos gond, lekööttség mellett nehéz feladatot jelent az általános iskolai nyelvtanároknak is a legmegfelelőbbeket kiválasztani az angol nyelvkönyvek sokaságából. Ezt a választást szeretném az alábbiakban szerény észrevételeimmel elősegíteni.

Odzené Szemenyei Márta: Első Angolkönyvem

Az óvodai sok dallal, mondókával, játékkal kísért és ezzel a gyerekeknek örömet, sikerélményt nyújtó nyelvtanításból komoly problémát jelent az iskolába való átmenet, az iskolai nyelvtanulásba való belépés. Sok nyelvkönyvet böngésztem át, amíg eljutottam Odzené Szemenyei Márta 1992-ben megjelent Első Angolkönyvem c. munkájához. Ez és a Második illetve Harmadik később átdolgozva és munkafüzetekkel kibővíve jelent meg, de szerencsére megőrizte az Első legjellegzetesebb vonásait. (Odzené, 1992, 2007, 2007).

Illusztrációk

A gyerekek számára vonzó a sok színes rajz, melyek ellentétben más könyvek rajzaival, képeivel sosem túlszűfoltak. Annál kevésbé, mivel egy lecke egy oldal terjedelmű. A könyvet, ahogy az ezt később követő Marton Livia által készített sorozatot is a derű, harmónia, kiegyen-